

BİR KÜLTÜR ÜRÜNÜ OLARAK HUKUK

Neslihan SÜMER

Approaching the law notion by means social-anthropology and moving from the point that the norms regulate the social life, the traditional (unwritten norms) and positive law (written norms) which regulate the social life-by living together-are explained and regulated. In between, the working field of the anthropology of law is explained.

Sosyal Antropolojik yaklaşımla hukuk kavramına baktığımızda, hukukun bir kültür ürünü olduğu gerçeği ile karşılaşmaktayız. Bugün hukukçuların konusu olan yazılı kurallar (yasalar) yanında, yazılı olmayan ama toplumda geçerliliği bulunan ve nesiller boyunca aktarılan kuralların (yazısız normların) varlığı, hukukun sosyal antropolojik yönünü oluşturmaktadır.

O halde öncelikle şu konulara açıklık getirmemiz gerekmektedir. İlk olarak hukuk bilimi açısından hukuktan ne anlaşıldığı, ikincisi ise sosyal antropolojik bakış açısıyla hukuk kavramıdır. Bu bakış açılarıyla kavram irdelendiğinde ve farklar ortaya konulduğunda bu konuya ilişkin kavram kargaşaları aydınlığa kavuşturulup ileride yapılacak sosyal antropolojik çalışmalara ışık tutulacaktır.

İlkel dediğimiz toplumlardan, günümüz çağdaş toplumlarına kadar insanlığın geldiği çizgide hiç kuşkusuz 'kuralların' olmadığı bir topluluk bulmak mümkün değildir. Ancak insan topluluklarında düzen ve istikrarı sağlamaya yarayan kurallar da toplumların yapısında meydana gelen değişmeye paralel olarak değişim göstermişler ve çeşitlenmişlerdir. O halde hukukçuların tanımlarına göre hukuk kavramından yazılı kurallar yani yasalar anlaşılıyorsa, bu bugünkü yazılı kuralların bulunmadığı topluluklarda hukukun olmadığı anlamına mı gelmektedir? Diğer bir deyişle, yasaların olmadığı topluluklarda düzen ve istikrarı sağlayan kurallar yok

muydu? Bu soruya cevap verebilmek için sosyal antropolojik (kültürel) bakış açısıyla hukuk kavramına bakabilmek ve yorumlayabilmek gerekmektedir.

Sosyal antropolojik açıdan baktığımızda hukuk, **kültürel bir olgu** olarak karşımıza çıkar. Hukukun kültürel bir olgu olması demek kültürel bir ürün olması yani her topluluğun kendi sosyo-kültürel (toplumsal) yapısına uygun olarak hukukunu kendisinin yaratması demektir. O halde hukuk nasıl birşeydir ki topluluklar tarafından yaratılabilmektedir?

Bu noktada sosyo-kültürel bir hukuk tanımı vermeden önce konuyu gerilere giderek sosyal antropolojik bir yaklaşımla tahlil etmek daha yararlı olacaktır.

İlkel dediğimiz ve bugünkü yazılı kurallara sahip olmayan topluluklara kadar gerilere gittiğimizde, onlarda da bireylerin tüm davranışlarında sınırsız bir özgürlük içinde olmadıklarını, bireyler arası ilişkiler ve etkileşimler sonucunda çeşitli davranışların yapılmaması gerektiğini yani yasak olduğunu, bireylerin davranışlarının sınırlandırıldığını görüyoruz. Kimi davranışlar onaylanırken kimi davranışların onaylanmaması, çeşitli ihtiyaçlar karşılığında çeşitli davranış modellerinin ortaya çıkması ve tüm üyelerce uygulanması zaman içerisinde bir takım kuralların oluşmasına, yerleşmesine ve giderek benzer olaylarda aynı kuralların uygulanmasına kadar uzanmıştır. Ayrıca bu kurallar nesiller boyunca aktararak geçerliliklerini korumuşlar, kimi zaman da bazıları toplumun ihtiyaçları doğrultusunda değişmişler ve hatta geçerliliklerini yitirmişlerdir. Ancak yaşayan kurallar da bireyin davranışlarını sınırlayarak, yapılıp yapılmaması gerekenleri belirleyerek, kalıplaşmış davranış modellerini oluşturmuşlar ve böylece toplumu yönlendirmeye ve şekillendirmeye devam etmişlerdir.

Bu noktada İlkel toplumlardaki kimi kurallardan örnekler vermek konuya daha büyük açıklık getirecektir. Sosyal antropologlar o dönemlerde geçerli olan en genel kuralın dışevlilik kuralı yani cinsel ilişkilerin bir kümenin üyeleri arasında değil, birbirinden ayrı iki kümenin bireyleri arasında gerçekleşebileceği kuralı olduğunu belirtirler. Dışevlilik kuralı günümüzdeki kandaşla cinsel ilişki yaşaymanın aynısıdır; ancak günümüzde bu kural yakın akrabalarından oluşan az sayıdaki kişileri kapsarken ilkel topluluklarda bütün bir kümenin erkek ve dişi üyeleri arasındaki cinsel

ilişkinin yasaklanmasını içermektedir¹. Görüldüğü gibi ilkellerdeki dışlevlilik kuralı toplumların yapısındaki değişmelere bağlı olarak çeşitli farklılıklarla günümüze kadar uzanmakta ve günümüz gelişmiş toplumlarında da eneset yasağı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir başka örnek de Trobriand Adalarında evlenme aşamasında olan kadınla erkeğin birlikte yemek yiyememe kuralıdır. Malinowski Avrupa'da hep yapıldığı gibi bir kızı evli olmadan yemeğe götürmenin Trobriandlılar'ın gözünde kıza hakaret olduğunu ve böyle bir şeyin yerlilerin ahlak anlayışını ve edep duygusunu çok kötü zedeleyebileceğini belirtmektedir². Briffault ise yabanıl toplumlardaki en sürekli yasaklardan birinin erkeğin kayınvalidesi ile konuşmasını, hatta ona bakmasını bile yasaklayan kural olduğunu açıklayarak çeşitli ilkel toplumlardan yasağa ilişkin örnekler vermiştir. Yeni Britanya adalarında erkek kayınvalidesiyle konuşmamalı ve karşılaşırda saklanmalıdır. Kongo yerlilerinden Baholoholo'larda, bir erkeğin kayınvalidesinden saklanması geleneği, karısının ölümünden sonra bile devam etmektedir³.

Görüldüğü gibi o dönemlerde de bireyler arası ilişkileri düzenleyen, topluluğun istikrarı ve devamı açısından gerekli olan ancak yazılı olmayan ve nesilden nesile aktararak geçerliliğini koruyan kurallar mevcuttu. O halde rahatlıkla şu sonuca ulaşabiliriz: "Nerede bir toplum varsa, orada hukuk vardır. Tarih hukuk düzenine sahip olmayan bir topluluk hayatı henüz tesbit etmiş değildir"⁴. İkel toplumlardan günümüz çağdaş toplumlarına kadar insanlığın geldiği çizgide, insanların birarada topluluk halinde yaşamaları sırasında kuralların oluştuğunu görüyoruz. Bireylerin tek başına hukuk yaratamayacağı, ancak topluluk halinde yaşayan bireylerin ilişkileri ve etkileşimleri sonucunda hukukun doğabileceği gerçeği, insanların birarada yaşadıklarından bu yana hukukun da mevcut olduğu gerçeğini belirlemektedir. O halde sosyal antropolojik açıdan hukuk toplumun ürünü olarak doğar ve gelişir. Bu noktada önemli olan toplumların değişmesi, gelişmesi ve karmaşıklaşmasıyla birlikte, kültürel bir ürün olan hukukun da değişmesi, çeşitlenmesi ve farklı sistemlerde farklı boyutlara büründüğünün görülebilmesidir.

1 R. Briffault, *Analar*, 1990, s:96.

2 B. Malinowski, *Vahşilerin Cinsel Yaşamı*, 1992, s:73.

3 R. Briffault, *age*, s:171-172.

4 Ü. Gürkan, *Hukuk Sosyolojisine Giriş*, 1994, s:16.

Zaman içerisinde toplumların basit yapıları ve yaşayışları değişmeye başlamıştır. İş bölümü sonucunda uzmanlaşmanın artması yeni meslek kollarını, kurumları vb. beraberinde getirmiştir. Toplumların yapısının değişerek karmaşıklaşması kimi zaman varolan kuralların ilişkileri düzenlemede ve sorunları çözmeye yetersiz kaldığı anları doğurmuştur. Sosyo-kültürel değişme süreci içerisinde yaşanan bu değişme ve gelişmeler sonucunda oluşan kurumlar ve ilişki ağları da beraberinde yeni kuralları getirmiştir. Ancak bununla birlikte pek çok kural da geçerliliğini korumaya devam etmiştir.

Devletin ortaya çıkmasının ardından yasama organının devletin güçlenmesine paralel olarak kanun yapma yetkisini ele geçirmesi hukukun yazılı hale gelmesini sağlamıştır. Bu noktada ilk önce mevcut örf adet kurallarının yazılı hale getirilmesi yoluyla kanunların oluşturulduğu söylenebilir. Kanun koyucunun kendi belirlediği amaçlara göre toplum hayatını bilinçli bir şekilde düzenleyebileceği görüşü sonraları ortaya çıkmıştır⁵.

Yazılı hukukun oluşabilmesi için yasama organına yani devlete ihtiyaç vardır. "Oysa devlet ortaya çıkmadan önce de hukuk vardı. Şu halde yazılı hukuk kuralları hukukun gerçek kaynakları olamaz"⁶.

Görüldüğü gibi hukuk kavramı yazılı kurallarla sınırlı tutulamaz. Pozitif hukukun⁷ konusunu yazılı kurallar oluşturmakla birlikte devlet desteğindeki örf-adet (geleneksel) hukuku da pozitif hukukun kapsamındadır. Herhangi bir örf-adet kuralının pozitif hukuk alanında geçerli olabilmesi için devlet desteği olması gereği yanında o noktada kanunda boşluk olması ve kuralın kanuna aykırı olmaması şartları aranır. Pozitif hukuk, toplumda yaşıyor olsa dahi bu şartların bulunmadığı örf adet hukukuyla ilgilenmez⁸. Yazılı olmayan sosyal kuralların tümü (devlet desteği olmaksızın) hukuk antropolojisinin alanına girmektedir. Bireylerin neden yazısız kurallara uydukları, yazısız ve yazılı normların çeliştiği noktada hangisine uyulduğuna ilişkin kültürel nedenler ve uygulanmayan

5 A. Güriz, Hukuk Başlangıcı, 1986, s:8-9

6 Ü. Gürkan, age, s:55.

7 Pozitif hukuk: Belli bir memlekette, belli bir dönemde yürürlükte bulunan hukuk kurallarının bütünü pozitif veya müsbet hukuku oluşturur. Bkz: N. Bilge, Hukuk Başlangıcı 1986, s:35.

8 Bkz: N. Bilge, age, s:43,46 ; A. Güriz, age, s:9,10,11.

yasaların neden uygulanmadığına ilişkin toplumsal ve kültürel sebepler bu alanın araştırma kapsamındadır.

Sonuç olarak **hukuk bilimi açısından**; “Hukuk, toplum hayatında kişilerin birbirleriyle ve toplumla olan ilişkilerini düzenleyen ve uyulması kamu gücü ile desteklenmiş bulunan sosyal kurallar bütünüdür”⁹.

Antropolojik bir tanımda ise; “Hukuk, bir toplumda müsbet bir değer (adaletin) tecellisi sayılan ve gerçekleşmesi fiili bir sosyal güven- ce ile sağlanmış olan davranış kurallarıdır”¹⁰.

Bu tanımlardan bütün sosyal kuralların (gerek yazılı gerekse yazısız) **YAPTIRIMLI** davranış kuralları olduğunu anlıyoruz. Kuralların yaptırım- lı olması demek; bu kuralların yerine getirilmemesi bir tepkiye yol açmaktadır demektir. Yaptırım kurallara uymayı sağlayan bir güç ise, hukuk tanımlarından da görüleceği gibi tüm sosyal kurallar insanlar üzer- inde baskı yapmasına rağmen bu kuralları birbirinden ayıran **yaptırımda farklılıktır**.

Kurallar arası yaptırım farklılığına baktığımızda pozitif hukuk açı- sından yapılan tanımlarda yazılı kurala uymayınca, kurala uymamaya tepkinin ifadesinin yaptırım olduğunu ve yaptırımdan **devletin zorlama gücünün** anlaşıldığını görüyoruz. Yazısız kuralların da kendilerine uyul- masını sağlamak üzere bir zorlamayı içerdiğini biliyoruz ancak bu zorla- ma toplumsal tepkiyi ifade eden **toplumsal bir zorlamadır** ve devlet müdahalesi yoktur. Bu toplumsal tepki bazen devletin örgütlü yaptırımın- dan bile daha etkili olarak kendisine uyulmasını sağlayan bir güç olabil- mektedir¹¹.

Görüldüğü gibi yasaların (yazılı hukukun) yaptırımının ne olduğu önceden bellidir. Yaptırımın türü, uygulanışı kanun koyucu tarafından düzenlenmiştir. Devletin zorlama organları yazılı hukuk kuralına karışır; örf adet, ahlak, din ve görgü kurallarına devlet karışmaz. Bununla birlikte toplumsal kuralların yaptırımı ise tam ve kesin değil yani şekilsizdir an- cak tepki gösterildiğinde anlayabiliriz. Örneğin hırsızlık yasalara göre suçtur, cezası kanunda önceden belirlenmiştir ve yaptırım devlet

9 N. Bilge, age, s:23.

10 H. Topçuoğlu, Hukuk Sosyolojisi Dersleri, Ankara, 1969, Ü. Gürkan naklen, age, s:46.

11 Ü. Gürkan, age, s:47.

müdahelesi ile gerçekleşir. Oysa komşunun kızına birisi baktığında devlet müdahelesi ile karşılaşmaz ancak toplumsal bir tepki söz konusudur ama tepkinin nasıl olacağı önceden belli değildir: Kızır, döver, küser vb.

Yasalar suç saymadığı ve yasal bir yaptırımı olmadığı halde kimi davranışlar toplumsal bir yaptırım taşıyarak geleneksel hukuk varlığını sürdürmektedir. İşte bu noktada toplumun yapısına ve kültürüne bağlı olarak gelişen yazısız hukuk **hukuk antropolojisinin** inceleme alanını doğurmuş olmaktadır. Çünkü pozitif hukuk yasalar dışındaki kurallarla ilgilenmemektedir. Örneğin kumar borcunuzu ödemeyebilirsiniz ya da nişanlanınca evlenmeyebilirsiniz. Bu tür olaylar kanuni (yasal) anlamda bir yaptırım taşımazken, toplumsal bir yaptırımı sahiptirler. Toplumda kınanır, dışlanır ve bu şekilde toplumsal kurallara uymamanın cezasını çekersiniz.

Günümüz toplumlarında yazılı ve yazısız kurallar birarada yaşmaktadır¹². **Sosyal antropolojik** açıdan önemli olan hangisinin daha etkin olduğu ya da olması gerektiği değil, her iki kural türünün de toplumda yaşıyor olması gerçeğidir. Her ne kadar pozitif hukuk, kişinin yasalarla belirlenen kurallar dışında hür olduğunu söylese de, toplumda yaşayan ve bireyin davranışlarına yön veren, anlaşmazlıkları çözen yazısız kurallar bireyi hukukçuların hürdür dediği alanlarda da kuşatmaktadır¹³. Örneğin mini etek giyilmesine hiç bir yasa karşı çıkmazken, kimi yerlerde mini etek giyilememesi ve toplumun hoş karşılamaması kanuni anlamda özgür olan kişiyi kısıtlayabilmektedir. Yine laik kanunlar bireyi dini ibadetleri konusunda hür bırakırken toplumun kimi kesimleri kişiyi oruç tutmaya zorlayabilmektedir.

Bu anlamda yazısız kuralların sahasının daha geniş olduğunu görmekteyiz. Çünkü yazılı kuralların bittiği yerde birey doğduğu andan itibaren öğrenmeye başladığı yazısız kurallarla karşılaşmaktadır. Yazısız kurallar bireyin tüm davranışlarına yön verme iddiasındadır, yasalar ise tüm davranışlarını belirleme ve yöneltme iddiasında değildir. “Ferd hukukçunun anladığı manada bir ‘yaptırım’ (sanction=müeyyide) ile karşılaşmadığı alanlarda da toplumun daha çeşitli, daha şekilsiz, fakat bazen güçleri hiç de az olmayan diğer ‘yaptırım’larıyla karşılaşır”¹⁴. Sonuç olarak birey

12 A. Eserpek, Sosyoloji, 1981, s:136.

13 H. Topçuoğlu, Hukuk Sosyolojisi Dersleri, 1984, s: 61.

14 H. Topçuoğlu, a.g.e., 1984, s: 61..

yasaların dışında tamamiyle hür değil, yazısız kuralların serbest bıraktığı ölçüde hürdür.

Pozitif hukukun, toplumda geçerliliği olsa bile, devlet desteği dışındaki örf ve adet kurallarını tanımadığı üzerinde durmuştuk. Oysa bu kurallar toplumda yaşadığına ve uygulandığına göre acaba geçersiz mi? İşte nu noktada **hukuk antropolojisi** açısından önemli olan ve araştırılması gereken devletin hiç bir zorlaması olmadığı halde toplumda yaşayan ve geçerliliğini koruyan yazısız normlardır. Yasalara uyulmadığı takdirde, yaptırımı bellidir; neden uyulmadığı ya da toplumda yaşayan yazısız kuralların yasalara uyulmasını engelleyip engellemediği ise hukukçuları ilgilendirmez. Oysa ki toplumda yerleşmiş olan değer yargılarının varlığı ve bunların kimi zaman yasalara uymayı engelleyebildiği gözardı edilemez.

Yazılı ve yazısız normlar birbirlerine uygunluk sağladığı yani çelişmediği durumlarda birey açısından ortada bir sorun bulunmamaktadır. Örneğin hırsızlık yasalarda suç olup cezası önceden yetkili organlarca belirlenmiştir. Aynı zamanda örf adet hukuku da hırsızlığı onaylamayarak suç saymakta ve toplumsal bir yaptırımı bulunmaktadır. Ancak kimi davranışlar yasalarda suç sayıldığı halde, toplumsal-kültürel değer yargıları açısından desteklenebilmekte ve hatta bir gelenek olarak yaşayabilmektedir. Örneğin kız kaçırma Türk Ceza Kanunu'na göre suçtur ancak bizim kültürümüzde evlenmek amacıyla kız kaçırma geleneği vardır. Bir başka örnek halen ülkemizde yaşamakta olan kan davası geleneğidir. Yasalarda adam öldürmenin cezası çok ağır olmakla birlikte bu geleneğin sürüyor olması, toplumsal değer yargılarının bireyler üzerinde ne kadar güçlü bir baskı yaptığının örneğidir. İçinde yaşadığı kültür kişiyi kanlısını öldürmeye zorlamakta ve yapmadığı takdirde de olumsuz yaptırımını göstermektedir. Aslında öldürdüğü takdirde karşılaştığı yasal yaptırım da çok ağır olmakla birlikte, birey içinde yaşadığı toplumun tepkisi yerine, kanuni cezayı göze alabilmektedir. Bununla birlikte toplumun tepkisinden korkmasının yanı sıra kendisi de tamamiyle bu geleneği içine sindirmiş ve özümsemiş olduğundan dolayı da yasal yaptırımı rağmen kanlısını öldürebilmektedir.

Burada önemle üzerinde durulması gereken husus, öğrendiği değer yargılarının ya da toplumsal baskının kişi üzerindeki etkisinin gücü ve önemidir. Bu kimi zaman yazılı hukuka uymayı engelleyebilen ve hiç de gözardı edilemeyecek bir noktadır. Yazılı ve yazısız kuralların çeliştiği

noktada kişi, geleneğin yap dediğini yaptığında yasalara uymadığı için cezalandırılacak, ancak geleneğe uymadığında ise içinde yaşadığı toplumun baskısı ve olumsuz yaptırımlarıyla karşılaşacaktır. Bu noktada hukuk antropolojisinin görevi örf adet hukukunun geçerliliğini araştırarak, kimi örf ve adetlerin etkisiyle kişilerin bir takım yasalara uymamasını haklı çıkarmak değil, neden uyulmadığına ilişkin verileri ortaya koymaktır. Amaç örf adet kurallarını haklı kılmak değil, ceza tehdidine rağmen bu kurallara niçin itaat edildiğini ortaya koymaktır. Sosyal antropolojik yöntem ile yazılı ve yazısız normlar arası çelişkilerin ve örf adet hukukunun geçerliliğinin araştırılmasına ilişkin çalışmalar bilimsel verilerin ortaya konması açısından büyük önem taşımaktadır. Bu tür çalışmalar ne kadar fazlalaşırsa sorunun çözümüne ilişkin alınacak tedbirlere yol gösterici veriler elde edilebilecektir¹⁵.

Sosyal antropolojik açıdan olaya baktığımızda toplumda yaşayan bireyleri kuşatan hem yazılı hem de yazısız normların varlığı, bu kurallar birbirinden büyük ölçüde farklılık gösterdiği takdirde ortada kişilerin hangisine uyacağı konusunda bir sorun olduğunu göstermektedir. O halde hukukçuların söylediği gibi birey yasalarla sınırlanan davranışların dışında hürdür diyemeyiz. Diğer yazısız kuralları da gözardı etmeyerek hukuk kavramına yaklaşmakta, bu konuda yaşanan sorunları çözmek açısından gerek bulunmaktadır.

Sonuç olarak bireylerin topluluk halinde yaşamaları sırasında birbirleriyle etkileşimleri ve ilişkileri sonucunda kurallar oluşmuştur. İlkel topluluklarda yapılan pek çok sosyal antropolojik çalışma o dönemlerdeki yazısız kurallara ışık tutmaktadır. O halde insanlık tarihine baktığımızda ilkel topluluklarda da kuralların olduğunu bilmek, hukukun bir kültür ürünü olduğu gerçeğini belirlemektedir. Bu noktada sosyal antropolojik (kültürel) bakış açısıyla hukuk kavramına yaklaşabilmek, günümüzde halen yaşayan yazısız hukukun (geleneksel hukuk) varlığını ve geçerliliğini gözler önüne sermek açısından önemlidir. Toplumda yaşayan bireyler yasaların varlığına rağmen halen geleneksel hukuku yaşıyor ve kurallarını uyguluyorlarsa, amaç bu kurallara uyulmasını haklı çıkarmak değil hangi durumlarda ve neden uyulduğunun araştırılmasıdır. Bu araştırmaları yapma görevi de hukuk antropolojisiyle uğraşan sosyal antropologlara düşmektedir.

15 Bu konuda Bkz: Ü. Gürkan, age, s:50.

BİBLİYOGRAFYA

- BEATTIE, John : Social Control: Law and Social Sanction, Other Cultures, Rout-ludge, London, 1992.
- BİLGE, Necip : Hukuk Başlangıcı, Turhan Kitabevi, Ankara, 1986.
- BRİFFAULT, Robert : Analar, Çev: Şemsa Yeğın, Payel Yayınları, İstanbul, 1990.
- BRUHL, Henri Levy : Suç Sosyolojisine Giriş, Çev:Ümit Meriç, Pedagoji Dergisi, Sayı: 2, İstanbul, 1984.
- : Hukuk Sosyolojisi, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991.
- CHEATER, Angela : "Issues of Law and Social Control", Social Antropology, Routledge, London, 1991.
- DÖNMEZER, Sulhi : Kriminoloji, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1975.
- : Sosyoloji, Savaş Yayınevi, Ankara, 1982.
- DUVERGER, Maurice : Siyaset Sosyolojisi, Varlık Yayınları, İstanbul, 1982.
- ERDENTUĞ, Nermin : İlkel Topumlarda Hukuk, A.Ü.D.T.C.F. Dergisi, Cilt:24, Sayı:1-2, Ocak, 1966.
- ESERPEK, Altan : Sosyoloji, A.Ü. D.T.C.F.Yayını, No:303, Ankara, 1981.
- GÜRKAN, Ülker : Hukuk Sosyolojisine Giriş, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1994.
- GÜRİZ Adnan : Hukuk Başlangıcı, A.Ü.Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1986.
- İZVEREN, Adil : Hukuk Sosyolojisi, Dokuz Eylül Hukuk Fak.Yayınları, No: 34, Ankara, 1993.
- MALINOWSKI, Bronislaw : Vaşşilerin Cinsel Yaşamı, Çev: Saadet Özkal, Kabalıcı Yayınları, İstanbul, 1992.
- TOPÇUOĞLU , Hamide : Hukuk Sosyolojisi Dersleri, Işın Yayıncılık,Ankara,1984

